

ภาษาสมเด็จพระยา

■ วรพรรณ ศรียากัย

ในปัจจุบันตามระบบระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน จะไม่มีบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระยาแล้ว แต่สมเด็จพระยามีได้สูญหายไปจากสังคมไทย หรือเป็นเพียงข้อมูลที่บันทึกอยู่ในประวัติศาสตร์เท่านั้น หากยังมีบทบาทและพลังขับเคลื่อนสังคมไทยให้เคลื่อนไหวอย่างมีนัยแห่งพลวัตการพัฒนา ด้วยว่าบุคคลผู้ได้รับการยกย่องหรือแต่งตั้งให้เป็นสมเด็จพระยานั้น จะต้องเป็นคนดีโดยเนื้อแท้ แม้กาลเวลาก็มีอาจกลืนกินหรือลบเลือนคุณงามความดีนั้นได้ สมเด็จพระยาท่านหนึ่งของไทย คือสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นปฐมครูแห่งมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จพระยา แม้ท่านจะถึงแก่พิราลัยไปแล้ว แต่ยังมีบทบาทและพลังสำคัญในการขับเคลื่อนภารกิจของมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จพระยา ในฐานะเป็นสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาแห่งหนึ่งของไทย

ด้วยความเป็นจริงที่ว่าสมเด็จพระยานั้นยังคงดำรงอยู่เสมอ จึงเป็นที่มาของบทความเชิงวิชาการเรื่อง ภาษาสมเด็จพระยา เพื่อให้ผู้อ่านได้รู้จักสมเด็จพระยาในอีกมิติหนึ่ง โดยมีเนื้อหา ๒ ประเด็น คือ สมเด็จพระยาในสังคมไทย และถ้อยคำที่ใช้เฉพาะกับสมเด็จพระยา

สมเด็จพระยาในสังคมไทย

คำว่า “สมเด็จพระ” ใช้เป็นคำนำหน้านามของชื่อบุคคลผู้มีฐานันดรศักดิ์ โดยกำเนิดหรือได้รับแต่งตั้ง อันแสดงถึงยศหรือบรรดาศักดิ์อย่างสูงของเจ้านาย

พระสงฆ์ และขุนนาง เจ้านายที่มีพระนามเรียกขานขึ้นต้นว่า “สมเด็จพระ...” น่าจะมีจำนวนมากกว่าพระสงฆ์กับขุนนาง และพระสงฆ์ที่ขึ้นต้นนามว่า “สมเด็จพระ...” มีจำนวนมากกว่าขุนนาง อย่างไรก็ตาม ทั้งเจ้านายและพระสงฆ์ที่มีพระนามและนามขึ้นต้นว่า “สมเด็จพระ...” อาจถือเป็นเรื่องปกติธรรมดา แต่ขุนนางที่มีนามขึ้นต้นว่า “สมเด็จพระ...” นั้น ชวนให้น่าสนใจศึกษาค้นคว้าว่า ขุนนางผู้นั้นทำความชอบสิ่งใดมา จึงมีคำว่า “สมเด็จพระ” เป็นคำนำหน้านาม และมีมาตั้งแต่สมัยใด มีนัยใดอยู่ในถ้อยคำ นัยที่ว่านั้น คงเป็นนัยทางการเมืองการปกครองยุคระบบศักดินาบรรดาศักดิ์น่าจะเริ่มมีมาตั้งแต่ครั้งสมัยสุโขทัย แล้วร่างเป็นตัวบทกฎหมายในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ แห่งกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงวางระเบียบกฎหมายให้ระบบศักดินามั่นคงขึ้น ใน พ.ศ. ๑๙๙๘ มีการตรากฎหมายเกี่ยวกับศักดินาเรียกว่า “พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน - นาทหารหัวเมือง” ทรงพระราชทานชื่อขุนนางตำแหน่งนา โดยให้ทหารเป็นสมุหพระกลาโหม พลเรือนเป็นสมุหนายก ขุนเมืองเป็นพระนครบาล ขุนวังเป็นพระธรรมาธิกรณ์ ขุนนาเป็นพระเกษตร และขุนคลังเป็นพระโกษาธิบดี ให้ถือศักดินาหมื่น

ในสมัยโบราณมียศขุนนาง ๙ ชั้น เรียงลำดับจากยศสูงสุดไปยังยศต่ำสุด ดังนี้

- สมเด็จพระเจ้าพระยา
- เจ้าพระยา
- พระยา
- พระ
- หลวง
- ขุน
- หมื่น
- พัน
- ทนาย

สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ทองด้วง)

ยศขุนนางทั้ง ๙ ชั้นนี้ เป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ๕ ชั้นเรียงลำดับจากชั้นยศสูงสุดไปยังชั้นยศรองลงมา ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าพระยา เจ้าพระยา พระยา พระ และหลวงในยุคสมัยรัตนโกสินทร์มีสมเด็จพระเจ้าพระยาท่านสำคัญ ๔ ท่าน

ท่านแรก คือ สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ทองด้วง) ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นองค์ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ท่านที่สองคือ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) เป็นบุตรของเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) กับเจ้าคุณพระราชพันธุวัณ เป็นน้องสาวของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระอัครมเหสีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) มีน้องชายคือ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ (ทัต บุนนาค) เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาท่านที่สาม ส่วนสมเด็จพระเจ้าพระยาท่านที่สี่ คือ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นบุตรชายคนโตของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับท่านผู้หญิงจันท์

“ สังกมไทยเป็นสังค
 มชนชั้น กล่าวคือในสังค
 มประกอบ ด้วยกลุ่มบุคคลหลายระดับ หลาย
 สถานภาพ ได้แก่ พระมหากษัตริย์
 และพระราชวงศ์ สมณะหรือนักบวช
 ขุนนางหรือข้าราชการ และประชาชน
 ทั่วไป ”

ถ้อยคำที่ใช้เฉพาะกับสมเด็จพระเจ้าพระยา

สังคไทยเป็นสังคชนชั้น กล่าวคือในสังคประกอบด้วยกลุ่มบุคคลหลายระดับ หลายสถานภาพ ได้แก่ พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ สมณะหรือนักบวช ขุนนางหรือข้าราชการ และประชาชนทั่วไป สิ่งที่อยู่ติดตัวผู้คนหลายระดับข้างต้นคือ ภาษา ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือสื่อสาร อันเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคนหรือมนุษย์ บุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นขุนนางหรือข้าราชการ โดยมากแล้วจะเป็นผู้มีการศึกษามีเกียรติยศ จึงมีขนบนิยมในการใช้ภาษาให้ถูกต้องเหมาะสมกับระดับหรือตำแหน่งที่ผู้นั้นดำรงอยู่ สังคขุนนางไทยในอดีต มีขุนนางตำแหน่งสูงสุดคือสมเด็จพระเจ้าพระยา บุคคลผู้มีได้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระเจ้าพระยา

เมื่อสื่อสารกับสมเด็จพระเจ้าพระยา ไม่ว่าจะผ่านทางหรือไม่ก็ตาม จำเป็นต้องใช้ภาษาสื่อสารให้ถูกต้องเหมาะสมที่สุด

คำหรือถ้อยคำที่ใช้สื่อสารกับสมเด็จพระเจ้าพระยาจำแนกได้ ๔ หมวด คือ หมวดนาม หมวดสรรพนาม หมวดกริยา และหมวดขึ้นต้นและลงท้าย แต่ละหมวดมีรายละเอียดและรายการคำกับถ้อยคำ ดังนี้

๑. หมวดนาม

ภาษาสำหรับสมเด็จพระเจ้าพระยา	ภาษาทั่วไป
พระประศาสน์	คำสั่ง (หนังสือราชการชนิดหนึ่ง)
สาร	จดหมาย
ลงนาม	ลายมือชื่อ
โอวาท	คำสอน

๒. หมวดสรรพนาม

บุรุษที่ ๑		บุรุษที่ ๒	บุรุษที่ ๓
เพศชาย	เพศหญิง	ใต้เท้ากรุณาเจ้า	ท่าน
เกล้ากระผม	ข้าพเจ้า ดิฉัน	ใต้เท้า	

๓. หมวดกริยา

ภาษาสำหรับสมเด็จพระเจ้าพระยา	ภาษาทั่วไป
ถึงแก่พิราลัย พิราลัย	ตาย
ขาดะ เกิด	เกิด
ขอประทานอนุญาต	ขออนุญาต
ขอประทานโอกาส	ขอโอกาส
รู้สึกขอบพระคุณ	ขอบใจ
กราบลา	ลา
ขอสวัสดิ์	ไหว้
ปฏิสันถาร	ทักทาย
เรียบเรียง	แต่งหนังสือ
ต้องประสงค์	อยากได้
ดำริ	คิด
ระลึกถึง	คิดถึง
มีคำสั่งให้หา	เรียก

ภาษาสำหรับสมเด็จพระเจ้าพระยา	ภาษาทั่วไป
รับสั่งถาม	คำถาม
บำเพ็ญกุศล	ทำบุญ
บำเพ็ญกุศลในงานวันเกิด	ทำบุญวันเกิด
ประทาน	ให้

๔. หมวดขึ้นต้นและลงท้าย

คำและถ้อยคำหมวดนี้ใช้สื่อสารกับสมเด็จพระเจ้าพระยา ๒ ลักษณะ คือ สื่อสารอย่างเป็นทางการ และสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการ

การสื่อสารอย่างเป็นทางการ อาจเขียนสื่อสารหรือพูดสื่อสารก็ได้
ทั้งนี้ใช้ถ้อยคำขึ้นต้นว่า “กราบเรียนสมเด็จพระเจ้าพระยา...”

การกล่าวถึงสิ่งน่าเกลียด ไม่สุภาพด้วยถ้อยคำหยาบ หรือกล่าวถึงส่วนต่าง ๆ ของร่างกายตั้งแต่สะเอวลงไป ให้ขึ้นต้นว่า “ไม่ควรจะกราบเรียน”

เมื่อจบกระแสดความ ใช้ถ้อยคำลงท้ายว่า “ขอแสดงความนับถืออย่างยิ่ง”

กรณีสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการ มักสื่อสารด้วยการพูด ถ้อยคำในประโยคที่พูดสื่อสารนั้นจะต้องมีคำลงท้ายด้วยเสมอ มีรายละเอียดดังนี้

ภาษาสำหรับสมเด็จพระเจ้าพระยา		ภาษาทั่วไป	
เพศชาย	เพศหญิง	เพศชาย	เพศหญิง
ขอรับกระหม่อม	เจ้าข้า เจ้าขา เจ้าคะ	ครับ	ค่ะ

คำและถ้อยคำซึ่งนอกเหนือจากที่กล่าวไว้ในข้างต้นนั้น ให้ใช้ภาษาสุภาพ และภาษาราชการ ตัวอย่างเช่น

ภาษาสุภาพ	ภาษาทั่วไป
กล้วยเปลือกบาง	กล้วยไซ้
ขนมทราย	ขนมขี้หนู
ขนมบัวสาว	ขนมเทียน
ข้างหนึ่งเชือก	ข้างหนึ่งตัว
ต้นปาริชาติ	ต้นทองกลาง
สี่คู่	แปดตัว
แดงโม	ผลอุลิต
บรรจุกระสุนปืน	ใส่กระสุนปืน
สวมเสื้อ	ใส่เสื้อ
กันกุญแจ	ใส่กุญแจ

ภาษาราชการ	ภาษาทั่วไป
ไปพบ	ไปหา
อนุเคราะห์	ช่วย
งาม ดี	สวย
มิชอบ	ชั่ว เลว
เช่นเดียว	เหมือน
โปรดส่ง	ขอให้ส่ง
โปรดไป	ให้ไป
สิ่งใด อันใด	อะไร
เมื่อใด	เมื่อไร
บัดนี้ ขณะนี้	เดี๋ยวนี้

บุคคลซึ่งเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ทั้งครูอาจารย์ บุคลากร ศิษย์เก่า ศิษย์ปัจจุบัน และบุคคลอื่น คงจะยืนยันได้ว่า สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ท่านยังคงอยู่กับสถาบันแห่งนี้เสมอ และจะคงอยู่ตลอดไปตราบนามบัญญัติของสถาบันจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ซึ่งก็มีอาจเป็นไปได้อย่างแน่นอน เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ภาษาที่ใช้สื่อสารกับสมเด็จพระเจ้าพระยา ยังคงมีความสำคัญ ลูกศิษย์ของท่านสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) คงจะใช้ภาษาสื่อสารกับท่านให้ถูกต้องเหมาะสมตลอดไป

บรรณานุกรม

- เปรมจิต ชนวงษ์. (๒๕๓๘). **หลักภาษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. นครศรีธรรมราช: โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๖).
- วรรณท์ อักษรพงศ์. (๒๕๒๙). **การใช้ราชาศัพท์ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรวรรณ ศรียาภัย. (๒๕๖๐). **การเขียนเพื่อพัฒนาองค์การ: หนังสือราชการ รายงานการประชุมภาษาไทยและอังกฤษ จดหมายโต้ตอบทางธุรกิจ อีเมล โครงการและคำกล่าวในที่**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นนทบุรี: สัมปัญญะ.
- เอื้อ บุษปะเกศ หงสกุล และพุ่มแก้ว แฝงเอม. (ม.ป.ป.). **วิธีการบบังคมทูลพระมหากษัตริย์**. ธนบุรี : ภูษิตพิทยา.

